

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТА МЕТОДИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ КОЛЕКТИВІВ

PEDAGOGICAL CONDITIONS AND METHODS OF DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL REFLECTION OF FUTURE LEADERS OF INSTRUMENTAL ENSEMBLES

У статті досліджуються педагогічні умови та методи розвитку професійної рефлексії майбутніх керівників інструментальних колективів у процесі фахової підготовки в мистецьких закладах вищої освіти. Розглядаються визначення таких понять, як «педагогічні умови» та «метод навчання» в сучасній науково-педагогічній літературі. У роботі запропоновано педагогічні умови розвитку професійної рефлексії майбутніх керівників інструментальних колективів: поетапність розвитку професійної рефлексії в процесі фахової підготовки студентів – мотивування та стимулювання їх до застосування професійної рефлексії в практичній діяльності; навчально-методичне забезпечення майбутніх керівників інструментальних колективів щодо управління колективним виконавством загалом та оперування ними професійною рефлексією в процесі їх творчої діяльності зокрема; забезпечення оптимальної освітньої системи для розвитку творчої особистості керівника інструментального колективу шляхом створення рефлексивного середовища. Також у роботі представлені методи розвитку професійної рефлексії майбутніх керівників інструментальних колективів у процесі фахової підготовки: пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, активно-пошукові, проблемні. Зазначається, що професійна рефлексія зумовить формування у студентів таких професійно-особистісних якостей, як самоорганізація, самосвідомість, самооцінка, критичне мислення та осмисленість фахової сфери загалом. А це, відповідно, стане підґрунтям для становлення самодостатньої особистості, яка здатна реалізувати себе. Майбутні керівники інструментальних колективів завдяки навчкам рефлексивного мислення зможуть зайняти дослідницьку позицію щодо власного внутрішнього світу, професійного шляху, всієї сфери фахової діяльності, а освітнє середовище має всіляко сприяти цьому процесу. Вище означені педагогічні умови та методи зумовлять якісне вдосконалення навчального процесу та розвиток у студентів – майбутніх керівників інструментальних колективів – професійної рефлексії в процесі фахової підготовки в мистецьких закладах вищої освіти.

Ключові слова: інструментальний колектив, керівник інструментального колективу, метод навчання, педагогічні умови, професійна рефлексія, рефлексивне середовище, фахова підготовка.

The modern humanistic paradigm of art education requires the use of innovative methods,

techniques and forms of organization of the educational process. The educational space should direct students to their awareness of the content and essence of multifunctional artistic activity, where they would assess the personal effectiveness of work from different reflective positions and cultivate a responsible attitude to the decisions made. Future leaders of instrumental ensembles must learn to be researchers of their own inner world, professional path, the whole field of professional activity, and the educational environment should facilitate this. The carried out theoretical searches on the problems of professional reflection and research on the specifics of professional training of students in art institutions of higher education confirm the need to justify the pedagogical conditions for the development of professional reflection in future leaders of instrumental ensembles. The purpose of the article is to reveal the pedagogical conditions and methods of developing professional reflection of future leaders of instrumental ensembles. The following pedagogical conditions for the development of professional reflection of the future leaders of instrumental groups are proposed: the phased development of professional reflection in the process of professional training of students – motivation and stimulation of them to apply professional reflection in practice; educational and methodological support of future leaders of instrumental groups for managing collective performance in general and using them with professional reflection in the course of their creative activity in particular; providing an optimal educational system for the development of the personality of the instrumental team leader by creating a reflective environment. The work also presents methods for the development of professional reflection of future leaders of instrumental groups in the process of training: explanatory, illustrative, reproductive, actively searching, problematic. The pedagogical conditions and methods mentioned above will contribute to the improvement of the educational process and the development in students – future leaders of instrumental ensembles – of professional reflection in the process of professional training. Professional reflection in this context will determine the formation in students of the professional and personal qualities such as self-organization, self-awareness, self-esteem, critical thinking and meaningful professionalism, which will be the basis for becoming a self-sufficient person who is able to achieve self-realization.

Key words: instrumental ensemble, leader of the instrumental ensemble, teaching method, pedagogical conditions, professional reflection, reflective environment, professional training.

УДК 785:[378.02:159.955.4]
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/26.25>

Мазур Д.В.,
аспірант кафедри теорії та методики професійної освіти Рівненського державного гуманітарного університету

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Сучасна гуманістична парадигма мистецької освіти вимагає застосування інноваційних методів, прийомів та форм організації навчального процесу. Підготовка спеціалістів має бути спрямована на

професійне становлення особистості, розкриття та розвиток її індивідуальних та творчих можливостей. Освітній простір має зорієнтувати студентство на усвідомлення ними змісту і сутності поліфункціональної художньої діяльності, де б вони з різних

рефлексивних позицій займалися оцінюванням особистої ефективності праці та виховували в собі відповідальне ставлення за прийняті рішення.

Майбутні керівники інструментальних колективів мають навчитися бути дослідниками власного внутрішнього світу, професійного шляху, всієї сфери фахової діяльності, а освітнє середовище має сприяти цьому. Ця дослідницька позиція забезпечить у студентів професійний саморозвиток та самовдосконалення, ініціативність і креативність, становлення індивідуального стилю. Здійснені теоретичні пошуки щодо проблематики професійної рефлексії та дослідження специфіки фахової підготовки студентів у мистецьких ЗВО засвідчують необхідність обґрунтування педагогічних умов розвитку професійної рефлексії в майбутніх керівників інструментальних колективів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематику професійної рефлексії з позицій музично-теоретичної, мистецтвознавчої та психолого-педагогічної наук ґрунтовно розроблено у працях А. Карпова, А. Бізяєвої, В. Орлова, Г. Падалки, Г. Щедровицького, Г. Сухобської, І. Зязюна, Л. Мітіної, М. Марусинець, О. Піскунової, О. Городиської, О. Олексюк, О. Рудницької, О. Ростовського, С. Максименка, Ю. Кулюткіного, Я. Сверлюка та ін.

Накопичений значний досвід у теорії та практиці вищої педагогічної та мистецької освіти покладено в основу обґрунтування педагогічних умов та методів розвитку професійної рефлексії майбутніх керівників інструментальних колективів. На нашу думку, питання розвитку професійної рефлексії вимагає фундаментальних досліджень і розробок як із точки зору теорії психології і педагогіки, так і практики творчої діяльності та мистецької освіти, оскільки професійна рефлексія є дієвим інструментом фахового самовдосконалення майбутнього спеціаліста.

Мета статті – розкриття педагогічних умов та методів розвитку професійної рефлексії майбутніх керівників інструментальних колективів.

Виклад основного матеріалу. Поняття «педагогічна умова» в науковій літературі трактується по-різному. Ця дефініція тлумачиться через поняття «чинник», «обставина», «вплив», «передумова», «вимога», «середовище» і т.д., що мають вплив на розвиток певних педагогічних процесів, явищ або систем. Умови розкриваються крізь призму системного підходу як сукупність змінних об'єктивних і суб'єктивних чинників, об'єктів, процесів, відношень, які необхідні для виникнення, існування чи зміни явища, що досліджується [7; 9].

Педагогічна наука визначає термін «педагогічна умова» як певну обставину чи обстановку, що впливає на формування й розвиток педагогічних явищ, процесів, систем, якостей особистості [1, с. 97].

Розглянемо більш конкретно категорії, пов'язані з дефініцією «педагогічна умова». Поняття «причина» та «чинник» не є тотожними, хоча вони є близькі за значенням. Причина – це явище, що викликає інші явища та події і відрізняється від умови невідворотністю впливу, тоді як чинник – це об'єктивно існуюче явище, яке зумовлює вибір способу дії дослідника і взаємодіє з іншим чинником у процесі розвитку цілого. Умова – це середовище, штучно створене дослідником, яке уможливорює наявність і розвиток об'єкта, що пізнається, однак не спричиняє його [2; 3; 8]. З огляду на вищесказане, поняття «педагогічні умови» можна розглядати як систему певних методів, форм, матеріальних умов забезпечення, конкретних ситуацій, які склалися об'єктивно або були створені суб'єктивно задля досягнення певної педагогічної мети.

У науковій літературі педагогічні умови класифікують як внутрішні – суб'єктивні та зовнішні – об'єктивні. Внутрішні сприяють особистісному розвитку суб'єктів освітнього процесу, тоді як зовнішні забезпечують реалізацію змістовно-процесуального аспекту освітньої системи. Ці елементи становлять цілісну педагогічну систему і забезпечують ефективність її функціонування [4; 6]. Сучасна педагогічна наука тлумачить педагогічні умови як систему засобів, обставин та заходів педагогічного процесу, які сприяють ефективній підготовці майбутніх спеціалістів і класифікуються як психологічні, методичні, дидактичні, організаційні та комунікативні [5].

Отже, ми дійшли висновку, що «педагогічні умови» – це важлива складова частина фахової підготовки спеціаліста, сукупність зовнішніх і внутрішніх обставин та чинників, які розвивають і формують освітнє середовище, певні навчально-виховні процеси, особистісні якості суб'єктів із метою покращення результативності та ефективності фахової підготовки та послідовного професійного росту майбутніх спеціалістів.

Здійснений аналіз проблеми розвитку професійної рефлексії та становлення особистості керівника інструментального колективу (А. Бізяєва, А. Карпов, В. Семиченко, Г. Єржемський, Г. Падалка, Г. Щедровицький, І. Зимня, І. Семенов, І. Стеценко, Л. Мітіна, М. Марусинець, О. Олексюк, О. Піскунова, Р. Павелків, С. Степанов, Я. Сверлюк та ін.), дослідження специфіки та можливостей фахової підготовки майбутніх спеціалістів у вищій мистецькій школі та наявність суперечностей між об'єктивними сучасними викликами щодо професійно-особистісних якостей майбутніх фахівців-керівників інструментальних колективів та відсутністю цілеспрямованої системи їх фахового становлення на рефлексивних позиціях з урахуванням передового досвіду сучасної психології, педагогіки та мистецтвознавства; потребою дієвого механізму самоорганізації

та самовдосконалення студентів, їх мобільності та інноваційності, зростаючими вимогами щодо їх фахової компетентності та практикою підготовки спеціалістів, в якій відсутній акцент саме на розвиток професійної рефлексії та самоаналізу в професійній сфері; якісним реформуванням навчального процесу задля появи генерації більш ефективних мистецьких кадрів та відсутністю науково-методичного забезпечення щодо розвитку професійної рефлексії в майбутніх керівників інструментальних колективів в процесі фахової підготовки – все це є підставою для визначення та обґрунтування педагогічних умов розвитку професійної рефлексії майбутніх керівників інструментальних колективів.

Педагогічними умовами розвитку професійної рефлексії майбутніх керівників інструментальних колективів є:

- поетапність розвитку професійної рефлексії в процесі фахової підготовки студентів – мотивування та стимулювання їх до застосування професійної рефлексії в практичній діяльності;

- навчально-методичне забезпечення майбутніх керівників інструментальних колективів щодо управління колективним виконавством загалом та оперування ними професійною рефлексією в процесі їх творчої діяльності зокрема;

- забезпечення оптимальної освітньої системи для розвитку творчої особистості керівника інструментального колективу шляхом створення рефлексивного середовища.

Сутність першої педагогічної умови полягає в тому, що студентство та професорсько-викладацький склад мистецьких ЗВО мають усвідомлювати необхідність та вагомість функції професійної рефлексії у становленні й формуванні майбутніх фахівців. У цьому контексті розвиток професійної рефлексії в освітньому процесі має здійснюватися поступово, керовано та доцільно: після завершення навчання майбутній керівник інструментального колективу повинен мати добре розвинену професійно-особистісну рефлексію та вміння ефективно вирішувати творчо-професійні завдання з рефлексивних позицій. Оскільки це вміння є відповіддю на можливі суперечності, які постійно супроводжують творчий шлях, саме рефлексія є джерелом переосмислення професійного досвіду та формує у студентів високу фахову культуру.

Цей підхід до змістовно-організаційних засад фахової підготовки студентів активізує в них стійку мотивацію до застосування професійної рефлексії в процесі життєдіяльності, оскільки молоді фахівці осягнуть та зрозуміють цінність вміння рефлексувати та усвідомлять цю якість як необхідний складник успішної професійної діяльності. Стимулювання студентів до розвитку професійної рефлексії має здійснюватися поетапно через залу-

чення їх до таких видів діяльності: навчальна – це предмети професійно орієнтованого циклу (лекції, практичні, семінарські, індивідуальні, заняття з виконанням творчих завдань); позааудиторна – самостійна, дослідницька, творча роботи, самоосвіта й самоаналіз, навчально-виробнича практика, практикум роботи з художніми колективами тощо. Оскільки професійна рефлексія – це феномен складний і багатогранний, її розвиток має відбуватися від малого до великого, де кожен попередній рівень сформованості означеного феномена слугуватиме своєрідною підвалиною для наступного – більш складного та глибинного, бо рівень розвитку професійної рефлексії напряму залежить від стану сформованості світогляду суб'єкта, його інтелектуально-аналітичних можливостей, набутого ним фахового досвіду, його зрілості як компетентного професіонала, його творчого чуття й інтуїції. Ці фахові якості формують більш глибоку та об'ємну професійну рефлексію в особистості і є джерелом її творчо-фахового потенціалу.

Друга педагогічна умова розвитку професійної рефлексії майбутніх керівників інструментальних колективів полягає в забезпеченні освітнього процесу всією низкою наукового навчально-методичного доробку щодо аспектів виникнення, розвитку, практичного застосування та рекомендацій використання професійної рефлексії в роботі з інструментальним колективом зокрема і нюансів організації, координації й управління колективним виконавством загалом.

Важливо зазначити, що рефлексивне навчання в освітній теорії і практиці є явищем інноваційним та порівняно новим, оскільки до його вивчення дослідники звернулися нещодавно. А тому вища школа потребує наповнення новими науково-методичними матеріалами щодо цієї проблематики, які б закрили всі прогалини у сфері рефлексивного навчання, що передбачає організацію спеціальних прийомів та заходів, які стимулювали б у студентів заохочення до активних пошуків, відкриттів, обдумування та аналізу результатів пізнання фахової сфери, розвитку дослідницької позиції та відповідального ставлення до навчання.

Передова наукова думка вважає, що елементарним та найбільш доступним прийомом занурення студентів у рефлексивну позицію під час фахової підготовки є розвиток уміння бачити себе з боку – як у процесі життєдіяльності, так і в навчально-професійній діяльності. Саме активний фахово-особистісний самоаналіз і є професійною рефлексією. Занурення в рефлексивну позицію можливе, якщо студенти долучатимуться до «відкритої бібліотеки» рекомендованої літератури щодо проблематики розвитку професійної рефлексії, а професорсько-викладацький склад акцентуватиме увагу на розвитку в студентів цієї якості не тільки на предметах, пов'язаних з управлінням

колективним виконавством, а і на суміжних. Цей підхід надзвичайно важливий, бо осмислення студентами особливостей власної розумової діяльності, конкретних досягнутих результатів навчання та причин неуспішності, аналіз наявних знань та вмінь – все це є передумовою становлення компетентного спеціаліста. Наголошуємо, що ці рефлексивні вміння будуть ефективними і в роботі з інструментальним колективом. Рефлексивний досвід, отриманий під час навчання, набуті вміння і навички майбутні керівники з легкістю транспонують на свою подальшу творчу діяльність з інструментальним колективом.

Третя педагогічна умова розвитку професійної рефлексії майбутніх керівників інструментальних колективів логічним чином впливає з вищесказаного. Освітнє середовище ЗВО, в якому відбуваються процеси навчання, розвитку і соціалізації студентів, є складником загального соціокультурного простору. Освітня система має забезпечити рефлексивне середовище під час фахової підготовки студентів, тобто створити такі умови розвитку особистості, за яких би в неї природно виникла потреба в рефлексії, професійній і художній, самодослідженні, самокорекції та самореалізації.

Досвід педагогічної практики та наші спостереження свідчать про те, що більшість студентів мистецьких ЗВО воліє творчо реалізувати себе, розкрити свій потенціал та індивідуальність, максимально проявити себе в художній сфері. Та нерідко ми помічаємо картину, коли студенти «вигорають» – втрачають інтерес та мотивацію до навчання і самовдосконалення, в них нівелюються цінності щодо майбутньої професії, їх стан стає депресивно-апатичним та аморфним. На нашу думку, причиною цього негативного процесу є два вагомих чинника.

По-перше, на цей момент існування української держави склалася складна політико-економічна ситуація, а тому студентам мистецького спрямування важко знайти достойне місце в соціумі, працевлаштуватися за фахом; вони реалізують себе не за покликанням, а в галузях, де можна покращити своє фінансове становище.

По-друге, в процесі навчання студенти доволі часто не можуть критично оцінити особистісні та фахові якості, сформувати та реалізувати власне «Я», що пояснюється недостатнім розвитком у них необхідних здібностей та відсутністю професійно значущих умінь та навичок, таких як професійна рефлексія, здатності абстрагуватися над проблемними ситуаціями, вміння об'єктивно порівнювати особистий досвід і потенціал із досвідом і потенціалом інших людей тощо. Усе це веде до таких негативних процесів, як розчарування у вибраній професії та своїх можливостях, втрата професійно-навчальних цілей, низька готовність подолати труднощі, які неминуче виникають у про-

цесі навчання та творчого становлення. У цьому контексті викладачі мистецьких ЗВО зобов'язані створити всі умови для забезпечення рефлексивного середовища.

В освітньому середовищі педагоги нерідко підмінюють розвиток професійної рефлексії студентів, їх аналіз навчально-професійної діяльності, здатність до саморегуляції і самовиховання простою констатацією та оцінкою їх навчального доробку, не акцентуючи на вихованні в них критичного самоаналізу. Якщо ж з'являються проблеми у фаховій підготовці студентів, то викладачі нерідко пояснюють причини їх неуспішності лише зовнішніми чинниками: недостатньою професійною підготовкою, низьким рівнем інтересу до пізнання, браком часу, слабкою матеріально-технічною базою тощо, не звертаючи увагу на внутрішньопсихологічні чинники, а саме: на формування самодостатньої компетентної особистості, яка навчилася вчитися, – коли вчитель виступає не як репетитор студента, а як консультант сформованого фахівця, який просто спрямовує його в правильне русло. Ми вважаємо, що саме рефлексивне освітнє середовище є запорукою формування компетентного майбутнього керівника інструментального колективу.

Процес відтворення рефлексивного освітнього середовища є результатом діалогічної діяльності суб'єктів навчання – педагогів і студентів. Така рефлексивна атмосфера створить умови для занурення в себе, звернення до власного внутрішнього світу, пізнання професійної сфери та забезпечить засади неперервного розвитку професійної рефлексії особистості. Тому саме рефлексивно насичене освітнє середовище ми вважаємо ресурсом підвищення ефективності та якості фахової освіти майбутніх керівників інструментальних колективів.

На основі вище викладених змістовно-організаційних засад ми вважаємо за потрібне використовувати інноваційно-освітню програму розвитку професійної рефлексії майбутніх керівників інструментальних колективів у процесі фахової підготовки, яка б включала методичне забезпечення, активне проведення методичної роботи зі студентами, впровадження ефективних методів, форм та засобів навчання. За словником педагогічних термінів, метод навчання тлумачиться як спосіб упорядкованої взаємопов'язаної діяльності викладачів і студентів, що спрямований на досягнення поставлених вищою школою цілей, у нашому випадку – розвитку професійної рефлексії майбутніх керівників інструментальних колективів [10]. Визначені підходи зумовлюють доцільність використання таких методів навчання, як пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, активно-пошукові, проблемні.

Пояснювально-ілюстративні методи належать до традиційного навчання та відтворюються за допомогою розповіді, бесіди з опорою на засвоєння рефлексивних вмінь, пояснень у поєднанні з

нюансами управління колективним виконавством та використання професійної рефлексії в цьому контексті, практикою застосування рефлексивного мислення. Пояснювально-ілюстративне навчання конче необхідне на початковому етапі вивчення аспектів використання професійної рефлексії в роботі з інструментальним колективом.

Репродуктивні методи спрямовані на відтворення студентами навчальної інформації за визначеним педагогом алгоритмом (конспектування наукової літератури для збагачення інформації про професійну рефлексію, аналіз використаних джерел тощо).

Активно-пошукові методи стосуються пошуку оптимальних шляхів подолання проблемних ситуацій, забезпечують розвиток самодостатності мислення студентів, формують у них критичне ставлення до навчальної інформації, стимулюють пізнавальну активність. У нашому випадку – формують дослідницьку позицію щодо пізнання себе у фаховій сфері, окреслюють співвідношення свого «Я» та системи організації та управління колективного виконавства. Цей підхід характеризується експериментальною діяльністю керівника щодо роботи з інструментальним колективом, своєрідною інтерпретацією виконуваних творів, підбором яскравого репертуару, знаходженням інноваційних методів та форм управління.

Проблемні методи передбачають створення гіпотетичних проблемних ситуацій, що можуть виникнути в процесі художньої діяльності з інструментальним колективом, в яких би майбутні керівники самостійно методом рефлексивного аналізу під керівництвом викладача успішно долали поточні труднощі. Цей метод активізує у студентів творчу навчально-пізнавальну діяльність, осмисленість та самостійність у прийнятті необхідних рішень із позиції керівника інструментального колективу.

Висновки. Вище означені педагогічні умови та методи сприятимуть вдосконаленню навчального

процесу та розвитку в студентів – майбутніх керівників інструментальних колективів – професійної рефлексії в процесі фахової підготовки. Професійна рефлексія в цьому контексті зумовить формування в студентів таких професійно-особистісних якостей, як самоорганізація, самосвідомість, самооцінка, критичне мислення та осмисленість фахової сфери, що стане підґрунтям становлення самодостатньої особистості, яка здатна самореалізуватися.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрущенко В.П., Зязюн В.Г., Кремень В.Г. Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз : монографія. Київ : Наукова думка, 2003. 853 с.
2. Бережнова Е.В. Методологические условия перехода от науки к практике в структуре прикладного педагогического исследования : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01. Волгоград, 2003. 41 с.
3. Дяченко Н.О. Організаційно-педагогічні умови формування вмінь розв'язувати педагогічні задачі у майбутніх викладачів педагогіки в умовах магістерської підготовки. URL: <https://nadiadyachenko.wordpress.com/2013/10/02/>;
4. Ипполитова Н., Стерхова Н. Анализ понятия «педагогические условия» : сущность, классификация. URL: http://genproedu.com/paper/2012-01/full_008-014.pdf.
5. Касярум К.В. Формування комунікативної компетенції майбутніх викладачів вищої школи. URL: http://library.udpu.org.ua/library_files/zbirnik_nayk_praz/2011/2011_1_14.pdf.
6. Овчаренко С.Г. Неформальна освіта – необхідний елемент сучасної освітньої системи. URL: www.kdu.edu.ua/.../files/.../ovcharenko.doc.
7. Полонский В. Словарь по образованию и педагогике. Москва : Высшая школа, 2004. 512 с.
8. Степанов О.М. Психологична енциклопедія. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
9. Философский энциклопедический словарь. Москва : ИНФРА-М, 2006. 576 с.
10. Флегонтова Н.М. Короткий словник актуальних педагогічних термінів. Київ : КНУТД, 2013. 55 с.